

Fritz Meier, *Bausteine: Ausgewählte Aufsätze zur Islamwissenschaft*, Stuttgart/ Istanbul, 1992, 2 vols. 1195p., + indices (166p.).

استاد فریتس مایر، خاورشناس نامدار سوئیسی، در سال گذشته هشتاد ساله شد. به همین مناسبت جمعی از دوستان و شاگردانش مراسمی در بزرگداشت او برپا کردند و فرصتی یافتند تا بر متجاوز از پنجاه سال زندگی اندیشمندانه و پر بار استاد مروری کنند. در واقع بیش از پنجاه سال است که فریتس مایر بی وقفه و مستمر در کار تحقیق و تدریس و تألیف در زمینه‌های مختلف علوم اسلامی است و آثاری که در این زمینه پدید آورده است، مینا و سرچشمه تحقیقات دیگران و کشف نکات تازه بوده است.

فریتس مایر از پرکارترین دانشمندان اروپایی در رشته اسلام‌شناسی است و به واسطه تحقیقات عمیق و دقیقی که انجام داده است در میان محافل خاورشناسی جهان شهرت تام دارد. او عضو افتخاری چند مؤسسه پژوهشی عمده است مثل مؤسسه خاورشناسی آلمان و آکادمی هایدلبرگ؛ و از چند دانشگاه دکترای افتخاری دریافت کرده است (تهران و فرایبورگ، که قدیمی‌ترین دانشگاه سوئیس است). پس تجلیل از چنین کسی که خدمات عمده و ارزنده به پیشرفت علم کرده است حقی است به گردن همه دوستاران دانش. در واقع زندگی علمی فریتس مایر سرمشقی است شایسته برای همه کسانی که به کار پرزحمت تحقیق اشتغال دارند. برای آنکه ارزش کار استاد و دامنه مطالعاتش دانسته شود کافی است که نگاهی به فهرست آثارش بیندازیم و مؤسسه خاورشناسی آلمان کارمان را آسان کرده است زیرا که بخشی از مقاله‌های فریتس مایر را که قبلاً در طی سالها در نشریات مختلف چاپ شده‌اند، گرد آورده و یکجا در دو مجلد قطور (۱۱۹۵ ص) منتشر نموده است. ارزش این مجموعه مخصوصاً در این است که اولاً انتخاب مقالات و حک و اصلاح آنها زیر نظر خود مایر انجام گرفته است، و ثانیاً جلد سوّمی به صورت مجموعه چند فهرست بر دو مجلد متن افزوده شده است. اما این مجموعه، چنانکه خواهیم دید، فقط حاوی بخشی از تحقیقات اوست، چه در واقع فهرست آثارش بسیار مفصل است و صرف نظر از مجموعه حاضر شامل قریب ۱۲۰ مقاله و ۹ کتاب معتبر می‌شود. از جمله کتابهای او که مستقیماً به اسلام و ایران مربوط می‌شود می‌توان از کتابهای زیر نام برد:

(۱) جوهر تصوف اسلامی، بازل ۱۹۴۳؛

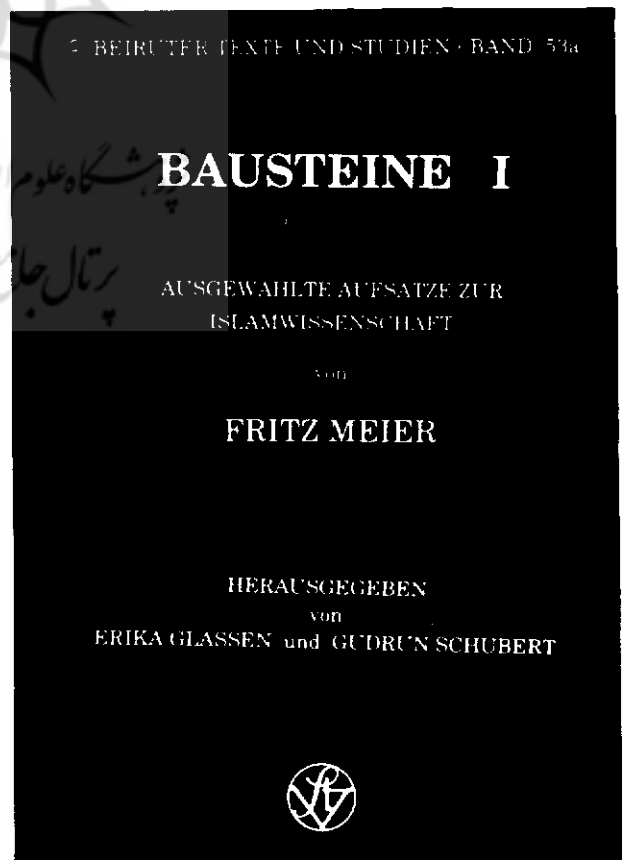
(۲) زندگانی شیخ ابواسحاق کازرونی، ۱۹۴۸؛

(۳) فوائح الجمال و فوائح الجلال نجم‌الدین کبری، ویسبادن،

۱۹۵۷؛

فریتس مایر: پنجاه سال تحقیق بی وقفه

سوزان وکیل‌زاده

فریتس مایر

۴) مهستی زیبا: درآمدی بر تاریخ رباعیهای فارسی، ویسبادن، ۱۹۶۳؛

۵) ابوسعید ابوالخیر: حقیقت و افسانه (اکتا ایرانیکا) ۱۹۶۷؛

۶) بهاءالدین ولد... (اکتا ایرانیکا)، ۱۹۸۹؛

۷) دو رساله درباره نقشبندیه (زیر چاپ).

شاگردی چودی و همکاری با ریتر

فریتس مایر که در بازل سوئیس متولد شده، در دوران جوانی و تحصیل و پس از آن به غالب کشورهای جهان اسلام، از جمله ایران، ترکیه، لبنان و مصر، سفر کرده و مدت‌ها در استانبول در نزد رودلف چودی (Rudolf Tschudi) و در مقام همکار هلموت ریتر در شناسایی آثار خطی مشرق زمین و طبقه‌بندی آنها و تهیه فهرست برای آنها، به سر برده است. اولین اثر مکتوب او و نیز بعضی دیگر از آثار بعدش حاصل مطالعات او در کتابخانه مسجد استانبول بوده است.

فریتس مایر از سالهای اقامت در استانبول و شاگردی در نزد رودلف چودی و همکاری با هلموت ریتر خاطرات خوشی دارد و در مرگ آن دو یادداشتهای عالمانه‌ای نوشته است که در حکم مرثیه است. رودلف چودی در ۱۱ اکتبر ۱۹۶۰ (مهر ۱۳۴۹) و هلموت ریتر در ۱۹ مه ۱۹۷۱ (خرداد ۱۳۵۰) درگذشتند. یادداشتهای مایر در رثای آن دو استاد بزرگ معرف شخصیت علمی و گستردگی دامنه دیدگاههای انسانی و معنوی اوست.

مایر درباره رودلف چودی نوشته است: سیمای معنوی او به وضوح متأثر از دو شخصیت شرق شناس یعنی گئورگ یاکوب و سی. اچ. بکر بود که نزد ایشان شاگردی کرده بود. چودی زبانهای فارسی و عربی را نزد آدام متز فرا گرفت، در ۱۹۱۰ با گئورگ یاکوب آشنا شد و رساله دکترای خود را که ترجمه آصفنامه لطفی پاشا از ترکی است، نزد یاکوب گذراند. یاکوب که از استادان مسلم دوران باستان و فرهنگ کهن عرب بود، چودی را به راهی هدایت کرد که سرانجامش دست‌یابی به حقایق علمی بزرگ بود، در واقع یاکوب سبب آشنایی چودی با ترکها و در اویش گردید. مقاله‌ها و تحقیقات چودی درباره بکتاشیها و ولایت‌نامه هاشم سلطان در همین دوره نگارش یافته است. چودی در آن ایام سفری به ترکیه کرد و در بازگشت تعداد قابل توجهی از نسخه‌های خطی نفیس فارسی و عربی را با خود به سوئیس برد. این نسخه‌ها منبع اولیه مجموعه پرمحتوا و نفیسی شد که چودی در طول عمر خود گرد آورد و در پایان عمر به دانشگاه بازل هدیه کرد.

یاکوب از فرهنگ کلاسیک انتقاد می‌کرد و معتقد بود که به گونه‌ای يك بعدی از فرهنگ یونان تحسین می‌کند. اما چودی با

آنکه می‌دانست که این امر دور از واقع نیست، آن را نمی‌پذیرفت. چودی پس از آن با بکر آشنا شد و بعدها جایش را در دانشگاه هامبورگ گرفت. بکر يك تاریخ‌دان بود و می‌گفت تأثیر دوران قدیم بر فرهنگ اسلامی ادامه دارد و حال آنکه باید يك تحول عمیق رنسانس مانند در فرهنگ اسلامی روی دهد.

آشنایی با بکر موجب شد که مایر از تحقیق درباره در اویش به تاریخ روی بیاورد و به تحقیق درباره اسلام بپردازد، و چون بهترین آموزشها را در مورد ترکیه در مکتب یاکوب دیده بود، به بررسی تاریخ ترکهای عثمانی پرداخت و نظرات تازه‌ای بیان کرد. روش تحقیق او در تاریخ مبتنی بر تفکر بود و معتقد بود که محقق باید با مسائل ارتباط معنوی برقرار کند تا به معرفت عملی برسد. او به فلسفه تاریخ توجهی نداشت بلکه معتقد به درک درست نقش نیروها بود. چودی هر اندازه که در سخنوری چیره‌دست بود در نوشتن کند بود. سخنرانیهایش هیجان‌انگیز و زنده و پرمحتوا بود.

چودی دانشمندی گوشه‌گیر بود اما هرگز دچار حزن نمی‌شد. در قضاوت بسیار خوددار بود و دیر رأی صادر می‌کرد. بیشتر به جنبه‌های خوب و مثبت انسانها می‌اندیشید و همیشه آماده تحسین دیگران بود. او کاملاً عاری از جاه‌طلبی بود و با وجود گوشه‌گیری برای دفاع از مظلومان همیشه و در همه‌جا آماده بود. او هر چه توانست به پیشبرد علم خدمت کرد و چند سمینار و کتابخانه پدید آورد. خانه‌اش نیز محفل شاگردان و علاقه‌مندان بود.

فريتس ماير درباره هلموت ريتير - که در ۱۹۷۱ درگذشت -
چنين نوشته است: هلموت ريتير، استاد شرق شناسی در دانشگاه
فرانکفورت، از خانواده‌ای روشنفکر بود. تنی چند از اجدادش از
دانشمندان بنام آلمان بوده‌اند و چند تن از نيکان، پدر بزرگها و
برادرانش کيشيش بودند. برادر بزرگش، گرهارد ريتير، مورخی
نامدار است.

هلموت ريتير در ۲۷ فوریه ۱۸۹۲ متولد شد. پس از تحصيلات
مقدماتی در کاسل، در دانشگاه هاله در نزد خاورشناسان بزرگی
چون نولدکه، لیتمان، لندائر و فرانک به تحصيل پرداخت. در
۱۹۱۳ در سمینار تاریخ مشرق زمین در دانشگاه هامبورگ نام
نوشت و در ۱۹۱۴ به دانشگاه بُن رفت. در این میان سفری به
استانبول کرد و به بین النهرین و فلسطین نیز سفر کرد. رساله
دکترایش با عنوان راهنمای علوم بازرگانی اعراب در سال ۱۹۱۷
منتشر گردید، در ۱۹۱۹ استاد شرق شناسی دانشگاه هامبورگ
شد و از ۱۹۳۶ تا ۱۹۳۸ استاد زبانهای فارسی و عربی در
دانشگاه استانبول بود. در ۱۹۴۹ به آلمان بازگشت و به تدریس در
دانشگاه فرانکفورت پرداخت. در ۱۹۵۶ از طرف یونسکو به
استانبول رفت تا به تهیه فهرست نسخه‌های خطی فارسی آنجا
بپردازد. او در آنجا با هربرت دودا و احمد آتش آشنا و همکاری شد و
در همان احوال در دانشگاه استانبول به تدریس پرداخت. در
۱۹۶۹ به سبب بیماری به آلمان بازگشت و دو سال بعد درگذشت.
هلموت ريتير دانشمندی پژوهنده و پرکار بود. فهرست
تألیفاتش بسیار طولانی است؛ از او ۲۴ جلد کتاب، ۶۳ مقاله و
تعداد بی شماری نوشته‌های دیگر در لغتنامه‌ها و دایرة المعارفها و
مجموعه‌های نقد ادبی برجا مانده است که اشاره‌ای گذرا بر آنها
ضرورت دارد. او در ۱۹۲۳ در کنار دیگر آثارش مقاله‌ای درباره
حضرت محمد (ص) منتشر کرد و در ۱۹۲۴ تحقیقی درباره «از
میان رفتن خلافت». در ۱۹۲۳ بخشهایی از نسخ خطی عربی و
فارسی کیمیای سعادت را با شرح احوال امام محمد غزالی انتشار
داد. اما یکی از کارهای بی نظیر او که خود يك شاهکار به حساب
می آید «معرفی زبان تصویری نظامی» است که درك عمیق ريتير را
از شعر فارسی نشان می دهد و در عین حال بیانگر استادی بی نظیر
او در تجسم افکار هنرمند از دید خود هنرمند است. ارزش این
نوشته مخصوصاً در این است که ريتير آن را در دوران بدبختی
نگاشته است.

میراث علمی ريتير از غنی ترین و عجیب ترین گنجینه‌هایی
است که تاریخ خاورشناسی به خود دیده است و دامنه آن زبانهای
عربی، فارسی، ترکی، کردی و ارمنی را در بر می گیرد و از لحاظ
موضوعی نیز بسیار وسیع و پر دامنه است مثل: دستور زبانهای
بومی، هنر سخنوری، تاریخ، تاریخ اقتصاد، تاریخ علوم طبیعی،

فنون، کیمیاگری، تاریخ ادبیات، خط شناسی، فلسفه، دین،
تصوف، مردم شناسی، شعر، تئاتر، موسیقی... و البته در سطح
بسیار بالا از لحاظ دقت در پژوهش، علی الخصوص که بر
زبانهای یونانی و روسی نیز مسلط بوده است.

عمده ترین قسمت کارهای هلموت ريتير به علمای عرب و
ایرانی و تاریخ ادبیات ایران مربوط می شود و با انتشار تحقیقات
خود - بر مبنای نسخ خطی - خدمت بزرگی به عالم خاورشناسی
کرده است. ريتير دانشمندی گوشه گیر و محقق شیفته
سرزمینهای دور بود. خود را يك واقع نگر می شمرد، به بخت معتقد
نبود و بر مشاهدات خود اعتماد می کرد. از ابراز نظر درباره
مسائل بزرگی چون اسلام و ظهور آن خودداری می کرد و تحقیق و
تأکید بر يك مورد خاص را ترجیح می داد و تك نگاری را بهترین و
تنها راه تحقیق در رشته مورد علاقه خود - علوم انسانی -
می دانست [در اینجا این نکته را بیفزاییم که خود فريتس ماير هم
از این لحاظ تا حدودی مانند استاد و همکار خود بوده است]. ريتير
به تنهایی و با شجاعت به سخت ترین کارهای تحقیقی دست
می زد و برای مشکل ترین گرههای علمی راه حل می یافت، و به
همین دلیل در میان دوستانش به نام «عیار» معروف بود و این نام به
او می آمد؛ همچون عیاران قدیم، نسخه‌های قدیمی را کشف
می کرد، از آنها فیلم می گرفت، آنها را استنساخ می کرد و تصحیح
می نمود؛ و یا برای استفاده به دیگران وامی گذاشت. به ملامت
دیگران وقتی نمی نهاد و آنچه را که وظیفه خود می دانست انجام
می داد. او به راستی عیار بود.

نمونه‌ای از آثار ماير

فريتس ماير سالیان دراز در بیروت - که در آن زمان شهری آبادان
و پر رونق بود و عروس مشرق زمین و پاریس آسیا به شمار
می رفت - به تحقیق و مطالعه پرداخته است. مؤسسه خاورشناسی
آلمان که برای بزرگداشت استاد ماير اقدام به تجدید چاپ برخی
از نوشته‌های او کرده است، در این مجموعه فقط آن دسته از
مقالات را فراهم آورده است که حاصل تحقیقات فريتس ماير در
بیروت بوده است.

صرف نظر از فهرست مندرجات و شرح مختصر احوال و آثار
فريتس ماير که در صفحه‌های نه تا بیست و شش چاپ شده است،
مجموعه دارای پنج بخش مجزا است:

- (۱) درباره رودلف چودی و هلموت ريتير مأسوف علیهما (۳ تا ۱۹)؛
- (۲) تصوف (۲۳ تا ۴۹۳)؛
- (۳) ملل و نحل [= امروزه: مردم شناسی] (۴۹۷ تا ۶۳۱)؛
- (۴) ادیان و فرقه‌ها (۶۳۵ تا ۹۶۸)؛

(۵) زبان و ادبیات (۹۷۱ تا ۱۱۹۵).

از آنجا که گفت‌وگوی مفصل از محتوای مقاله‌ها مقدور و میسر نیست، در اینجا فقط به ترجمه عنوان آنها و تاریخ و محل چاپ آنها اکتفا می‌شود تا به مصداق «مشت نمونه خروار»، بخشی از عظمت کار آن پژوهنده پرکار بزرگوار دانسته شود:

- درویش، یک آزمایش عینی (سَماع)، مطالعات آسیایی، ۱۹۵۴؛

- رساله‌ای در واجبات و آداب سلوک صوفیه، مجله ایتالیایی مطالعات شرقی، ۱۹۵۷؛

- تصوف و سقوط فرهنگی، کلاسیسیسم و سقوط فرهنگی، ۱۹۶۰؛

- خراسان و پایان دوره تصوف متقدم، ایران در قرون میانه (به ایتالیایی)، ۱۹۷۱؛

- درباره احوال احمد جام و منابع نفحات الأُس جامی، ZDMG، ۱۹۴۳؛

- آثار مکتوب عزیز نسفی، WZKM، ۱۹۵۳؛

- ترتیب السلوک قشیری، ارنیس، ۱۹۶۳ (متن عربی همراه با تعلیقات و مقدمه به آلمانی)؛

- یک کتاب خطی مهم درباره صوفیه، ارنیس، ۱۹۶۷؛

- مکاتبه شرف‌الدین بلخی با مجدالدین بغدادی، نامواره هانری کرین، ۱۹۷۷ (همراه متن فارسی‌نامه بلخی و پاسخ بغدادی به آن)؛

- صُمدیه، فرقه‌ای از قادریه دمشق، نوشته‌ها و تحقیقات بیروتی، ۱۹۷۹؛

- کتابی از طاهر الصّدفی درباره علمای مغرب عربی که مفقود شده است، اسلام، ۱۹۸۴؛

- موفق الخاصی، نویسنده‌ای ناشناخته، اسلام، ۱۹۸۹؛

- سه متن جدید درباره «مناظره» و «رجز» در فارسی، ZDMG، ۱۹۶۴ (همراه با چند متن فارسی به شعر و نثر)؛

- قوم تسمه‌پوش (دوالپایان)، نامواره ویلهلم آیلرس، ۱۹۶۷؛

- منابع و اسناد شرقی در زمینه «فقط یک بار بستن» [جن]، مجموعه اسلام‌شناسی در بزرگداشت آرمان ابل، ۱۹۷۴؛

- یک «دعا»ی عربی، در مورد جن در سوره هفتاد و دوم، مطالعات آسیایی، ۱۹۸۱؛

- درباره نام یزیدیه‌ها، نامواره رودلف چودی، ۱۹۵۴؛

- حدیث پیامبر (ص) در نهی مرثیه‌خوانی، اسلام، ۱۹۷۳؛

- تاریخچه سخنانی [موعظه] بر منبر، تحقیقات درباره تاریخ و فرهنگ آسیای میانه، در بزرگداشت بر تولد اشیولر، ۱۹۸۱؛

- ناب‌ترین سخنان درباره تقدیر، قطعه‌ای از ابن تیمیه، زکولوم

(عصر)، ۱۹۸۱ (معرفی رساله مراتب الاراده)؛

- المرادون و مربوط [مُرابطون] [از مکه تا مغرب]، جهان اسلام، ۱۹۸۳؛

- بعثت محمد (ص) به روایت سیوطی، اسلام، ۱۹۸۵؛

- صلوات بر محمد (ص) در نماز و نیایش، ZDMG، ۱۹۸۶؛

- تقدم اعتقاد به خوب‌اندیشیدن بر راستگویی در میان مسلمانان، ارنیس، ۱۹۹۰؛

- خوشنامی، ذکر خیر و غیبت در میان مسلمانان و مسیحیان، یادنامه الساندرو بوزانی، ۱۹۹۱؛

- درباره وظایف مسلمانان در سرزمینهای غیراسلامی و لزوم مهاجرت، اسلام، ۱۹۹۱؛

- دوداستان آموزشی اسلامی از تولستوی، مطالعات آسیایی، ۱۹۵۸؛

- چند نمونه از القانات شیاطین در تاریخ اسلام، خواب و جوامع انسانی، ۱۹۶۶؛

- نظامی گنجه‌ای و اسطوره خروس، کنگره نظامی و افسانه‌های ایرانی در ایتالیا، ۱۹۷۷؛

- تلفظ کلمات و صداهای قدیمی در فارسی امروز و مسائل مربوط به آن، ارنیس، ۱۹۸۱؛

- دومین «رهایی‌کاردانوس» [دانشمند لاتین، ۱۵۰۱ تا ۱۵۷۶ که درباره اسلام و زبانهای سامی تحقیق کرده است]، مطالعات در بزرگداشت فرانچسکو گابریلی، ۱۹۸۴؛

- سرآغاز زبان‌شناسی در زبان عربی، یادنامه هانس-رودلف زینگر، ۱۹۹۱؛

فهرستها

چنانکه گفته شد این مجموعه عظیم و نفیس دارای جلد سومی است در ۱۶۶ صفحه که شامل فهرستهای مختلف است. این فهرستها که ناشران مجموعه فراهم آورده‌اند بر ارزش و کارآمدی مجموعه می‌افزاید. برای مزید اطلاع عنوان آنها نقل می‌شود:

- اسامی خاص کسان و مؤلفانی که در متن یا حاشیه مقالات نامشان ذکر شده است؛

- اسامی جغرافیایی؛

- کلمات و مفاهیم؛

- سوره‌ها و آیات قرآن؛

- اسامی مؤلفان، کتابها و نامهای خاص مندرج در بخش «زبان و ادبیات»؛

- اصطلاحات و مفاهیم بخش «زبان و ادبیات».